

A FENNTARTÓ REND A SZABAD ÖNKORLÁTOZÁS

Imreh István, az ökológiai fenntarthatóság régésze

R.nek és Várkonyi Ágnesnek

Imreh István

integer életmű birtokosa, aki első munkájában nem vetette messzire a súlykot – nevelőfaluja, Szepsibodok történetével kezdte azt. Ezután is térben és időben messzebb araszolva, következetes szorgalommal, szervesen építkezett (dologtevő szándékkal, mondaná ő), minden napjának megvolt a maga vonása, egy emberöltőn át. Mintha az elejétől fogva az életművén dolgozott volna. 1947-ben megjelent első tanulmánya is már a székely falutörvényekkel foglalkozott, s forrásice azóta is monogám. Forrásait gyarapítva, elemzéseivel újra s újra körbejárva erről az „egyetlen” anyagáról a diszciplinák sorának nyújtott méltatói által elismert segítséget: a történetírásnak, a történeti statisztikának, nyelvészetnek, a szociológiának, a néprajznak és pszichológiának, a közgazdaságnak, jognak és a közigazgatásnak s végül a történeti ökológiának egyaránt.

A falutörvények, a falujegyzőkönyvek felfedezése és feltárása, az azokat körülvevő történeti adatforrások strukturált feldolgozása az Annales körével, történetíróival rokonítja Imreh Istvánt. A történeti statisztika, a gazdaságtörténet közös francia vállalkozása, a szeriális történetírás a modern nemzetgazdasági elszámolások mintájára, input-output rendszert felállítva próbált képet kapni az eseménytörténet mögött rejtőző mindennapok anyagi világáról oly módon, hogy a fellelhető középkori elszámolásokat évsorosán rendezte és modellekbe táplálta. A hódításokról, dinasztiák magvaszakadásáról, csaták veszteséről szóló eseménytörténet mögött sokáig elrejtőzött az egykorú technika története, a munkavégzés módozatainak és eredményeinek változása, az erőforráshasználat régi következményei, a hétköznapok életének hiteles leírása. A kvantitatív történetírás rendkívül szívós munkát és a modellekhez való jó érzéket kíván. Imreh elvégezte feladatát, összegezte számsorait és végül minőségbe fordította: a mai közösség javára és megmaradására értelmezte kvantitatív eredményeit. A kutató Imreh tanít és munkája gyümölcseivel közössége szellemi állapotát táplálja, menti.

Shívós munkája mindenkor megkapta kortársai kitüntető figyelmét: például Benkő Samu, Tonk Sándor, Faragó József, Cseke Péter, Keszi-Harmath Sándor, Bálintfi Ottó és Nagy Olga erdélyi vagy Vekerdi László, Tóth Pál Péter és R.Vákonyi Ágnes magyarországi írásai érték őt. Írásaikat olvasva összegeződnek az életmű mindnyájuk által legfontosabbnak ítélt vonásai. „...az első korszerű, módszeres, az erdélyi falu intézményeit, gazdasági szervezetét, a faluközösség életét bemutató monográfia”, „feltárja és értékeli a székely faluközösség évszázados mindnapjainak mélyén rejtőző emberi, eszmei és erköcsi értéket..”? Valaha a Securitate is felismerte Imreh István jelentőségét, amikor elhallgattatta őt, és a Magyar Tudományos Akadémia is, amikor külső tagjai közé választotta.

Déjá vu

Ha telítődünk korunk problémáival, sokszor szerez enyhülést (?) régi dokumentumok, vagy történelmi feltárások szemelgetése. A kétes vígasz forrása, hogy sűrűn botlunk bajaink már korábbi létezésébe, a rettenet érzésébe, hogy ez így nem mehet tovább, ebbe belepusztulunk: megosztottságunkba, szorongatásainkba. S lám, mégsem! Itt vagyunk, mi is, a régi baj is.

Igaz, olykor javunkra működik történetünk leporolása. Céljainkkal újszülött módjára állunk szemben, amikor fogást keresünk rajtuk. S előtt a különös déjá vu, az „egyszer már volt” érzése. (Már a régi görögök is, tudjuk, ismerték a bőrt.) Hasznunkra, mivel közös emlékezetünkől nyújt korábban szerzett tapasztalatokat mai munkánkhoz. Ilyennel többször is találkozunk Imreh István anyagának forgatásakor. Tóth Pál Péter is (és egy valamikori lakitelki hozzászóló is) észrevette, hogy a közhiedelemmel ellentétben nem kell csupán külföldi mintákra hagyatkoznunk a demokrácia mintáit, szellemét illetően.

„Ez a mű minden olyan állítás egyértelmű cáfolata, amely demokratikus hagyományaink hiányát hirdeti,” így Tóth. Vannak magyar hagyományok, a kollektív emlékezetből visszatanulható előzmények: a magyar mezővárosok történetében, a református egyház elvárásaiban és a rendtartó székely faluban is. A székelyek ragaszkodtak a szabadsághoz és az autonómiához, így több évszázad során is megtartották, csiszolgatták ezek védelmének szabályait, a falutörvényeket. Egykorú intézményeik, az együttműködő tervezés, az esélyegyenlőség, az egyenlő osztás, a szolidaritás, a jó kompromisszum kimunkálása és főleg a konszenzusra, az egyet akarásra jutás módja iránt ma keresleti piac van. Bizvást szerepelhetnének e hazai demokrácia-források egy állampolgári nevelés tankönyvéhez fűzött szöveggyűjteményben.

Van ott még, az Imreh István asztalán más példa is, amit jó, ha (újra) tudunk: a fenntartható erőforrásgazdálkodás.

Magyarország is jelen volt az ENSz 1992-ben Rió de Janeiro-ban tartott „Környezet és fejlődés” c. hatalmas konferenciáján, alá is írta a konvenciókat, és magyarra fordította a „Feladatok a XXI. századra” c. közel 500 oldalas dokumentumot, ahol szinte elrettentő módon sorjáznak a tennivalók, még olvasva is lehúzza a vállunkat. A nemzetközi szervezet a csaknem 200 tagállamával nem kisebb kérdéskörrel szembesül, mint Földünk természeti erőforrásainak védelme a túlhasználat ellen, megőrzése az utánunk következő nemzedékek számára egy olyan világgazdaságban, ahol ezeket az erőforrásokat externáliumoknak tekinti a közgazdaságtan, értéküket, használatukat túlhasználatukat, elszennyezésüket nem számítja bele rendszerébe. Mindez pedig olyan korban történik, amikor a világ Gazdagokra és Szegényekre szakad ketté, de nemcsak valutákban kifejezhetően, hanem a természeti erőforrásokhoz való egyenlőtlen hozzáférés értelmében is, és amikor a környezetet leginkább fenyegető jelenség, a népességnövekedés előtt állunk, amikor megélhetjük, hogy a földi népesség eléri a Föld eltartó képességének mértékét.

A zárt rendszerben fogyó erőforrások globális kérdését a nagypolitika, úgy tűnik, nem képes a bajmegelőzéshez szükséges gyorsasággal megoldani, a szükséges nemzetközi és nemzeti intézményeket kellő hatékonysággal felállítani. Lássuk nyomait egy alulról építkező, törvényeit többszáz évig csiszolható közösség megoldásainak, melyeket ugyan végül elsöpört a népességnövekedés, az iparosodás, de az „egyszer már volt” érzésével kínál meg, s tanulságokkal is, de főképp inspirációt és megújult erőt ad az ökológiai fenntarthatóságra tekintő etikai magatartás kimunkálásához, betartásához.

A gondolatmenethez Imreh István: A rendtartó székely falu. Bukarest, 1973. Kriterion, Imreh István: A törvényhozó székely falu. Bukarest, 1983. Kriterion, és Imreh István: Erdélyi hétköznapiak, 1750-1850. Bukarest, 1979. Kriterion. c. munkáit jegyzeteltem.

A fenntarthatóság társadalmi feltétele: szabadságvágy és autonómiaigény

Ha a szabad székelyek helyzetét vizsgáljuk a rendi társadalomban, azt látjuk, hogy a XVIII.

században Erdély parasztságának még egyharmada, a székek lakosságának fele szabad, a XV. századtól apad ugyan arányuk. 1767-ben a vármegyékben 2,13 %, a Partiumban 3,08 %, a székely székekben 44,68 %, a szász székekben 61,98 % volt a szabad paraszt. A feudalizmus a kis tájegységekben, az egyes úri családok birtoktestében, a faluközösségen belül erősen differenciálódott, partikuláris vonásokat mutatott.

A társadalomszerkezet változatos formákat mutat: az armalista félnemes, nem pedig alattvaló, egynéhány jobbágya van, nem adózik. Ez a réteg Németországban a szabados gazda, Angliában a free-holder, ebből lesz később a yeoman. A várszolgálatra való képesség elkülöníti az armalistát, vagyis a kismest, a „puskást” és a jobbágyot.

A fejedelmi hatalom kiépülésével folyik a hű parasztok tömeges nemesítése, annak hanyatlásával, a földesurak érdekeinek előretörésével a jobbágyiasítás.

A katonarend önmagát tekinti székelynek a jobbágyokkal szemben. A földesurakkal szemben pedig őrzi – többek között a közös földhasználatban is kifejeződő – autonómiáját. És gyakorolja

szubszidiaritását.

„Senki három forint érő dologért székre ne menjen perleni, sem jobbágy is ura eleibe, hanem itt az falu előtt indíttassék meg minden dolog elsőbbben”, s csak azt a dolgot utalják feljebbvitelre, „akik arra valók lesznek”.

Az udvarhelyszéki Szentmihály falutörvénye, 1663.

Az ökológiailag fenntartható erőforrásgazdálkodás

Földközösség (19.o.)

1848 előtt a földművelők fele szabad székely, ők a földesúrral szemben őrizték a földközösséget.

1795-ben az erdélyi főkormánysház felhívására az aranyosszékiek nem akarnak „végleges határosztályról” tudni: a földet nem tekintik örökös, örökíthető tulajdonnak, csak jogosultságnak, évenként (nyílhúzással) változó életlehetőségnek. 1761-ben a felvinciek „*facultásuk*”, igaerejükhez, a marhaszámhoz mérten osztották a város földjét, vagyis az használta a földet, olyan mértékben, aki és amennyire meg tudta művelni.

A széki erdő a szükségletkielégítést szolgálja, a rendtartás tiltja a köz javaival való kereskedést. „*Ahogy meg tudja dogozni, úgy élheti*”. „*Aki művelni elégtelen vagy henyé lenne... azonnal más...szorgalmatosnak birtokába jusson.*” A közföld művelése kötelező.

Hajdan közös volt a szántó, a családok megosztották nyílhúzással (az egy családra jutó földet nyílnak hívták, egyedülálló nem kaphatott nyilat), a falu közös szántóját nyilas földnek. A régi falu a gazdálkodásban is szorosán egymásra utalt. A falut közvetlenül érintette a közterhek jó elosztása. A keret a faluközösség, a komunitás volt.

22.o. A szabad foglalkozás módját továbbörökítő rendtartásban benne foglalják az a tulajdon és a munka, a termőföld és az ember régi összekapcsolódása. „A föld nem mint a munka terméke

jelenik meg, hanem természeti feltételként, amelyhez jogot a dologtevő élni akarás és az egy közösséghez tartozás biztosít.”

A döntéshozatal módja együttműködő, korporatív tervezés, konszenzusra juttatás. A legkorábbi, 1581. évi gyergyóújfalusi falutörvényből megtudhatjuk, hogy az urak (nemesek, birtokosok), a szabad székelyek és a jobbágyok együttesen hoznak határozatot, amelyet szerződés jelleggel írásba foglalnak, hogy ismertté tegyék azt mindenki, a fiatalok, a beszármazottak, a más falusiak számára is. A székely falvak még a XIX. század első felében is alkottak falutörvényeket, vagy megújították azokat.

A széki erdő igazgatási rendje során *„egyöntetű megegyezéssel és akarattal”* döntöttek, a szék minden falujának azonosak az erdölési jogai. A végleges földosztás, a magántulajdonba vétel főképp a népességnövekedés miatt kísértés, vannak, akik *„majorházakat..szántót égetnek”* a szék *„mindenekfelett való kincsében”*, a szabad erdőben. A közösség úgy védekezik, hogy büntetésül az így nyert majorházat felégeti.

A népességnövekedés miatt ennek a közösségi tulajdonformának nincs jövője. Bár a bogáthi széki szántóföldközösség 1838-ig maradt fenn, a világotatózó Balázs Ferenc pedig még 1933-ban is talált 12 hold közösségi birtoklást, amelyet a Mészki község unitárius egyházközösségének tagjai káposztás-, lenes- vagy kenderes kertek mintájára használtak 1798 óta. A határrész neve Hurkajuk, a családok nyilakra tarthatnak igényt, választott intéző tanács végeztet közmunkát (út, árvíz, gyeplő stb) a közösség tagjaival. E falunak nem is olyan távoli emléke a közjót szolgálni tudó önrendelkezés. Balázs Ferenc szerint mindez *„azon az elven alapszik, hogy a föld tulajdonjoga nem az egyéneké, hanem a köz. Kétségtelen, hogy egyetemes szempontokból más fölfogás helytálló, igazságosnak nem fogadható el.”* (Ismerve vagy sem, állításával Henry George 1879-ben megjelent *Haladás és szegénység* c. művére utal, amely teljes közgazdasági elméletet alapított a földhasználatra. George abból indult ki, hogy a földnek nem volna szabad soha, sehol magántulajdonban lennie, és egyetlen adót, a földjárdékot vezetné csak be. A közgazdaságban, mint az egyenlő esély atyjára gondolnak rá vissza, újabban pedig az ökológia is kezdi újra felfedezni, mivel a földről, mint externáliumról gondolkodott.)

Földhasználat

A székely vagyonszövetség tagjai, a fundussal rendelkezők kénytelenek egyszersmint a termelői logikából adódóan a termelési organizmus részeként élni, alávetni magukat az agrárrendtartásnak. A nyílföldeken is csak egyszerre arathattak például, mivel aratás után a tarló már nem volt *„tilalmas”* a legelő marhának, ezért, aki még nem aratta le a sajátját, kárt szenvedett. Gondosan ügyeltek a legeltetés rendjére, a hosszú füvet igénylő szarvasmarha legeltet elöl, utána a lovak, akik (a foguk állása miatt) még a rövid füvön is legelhettek, s legvégül a juhok is még jóllaktak. A rendszerben kezelt zöldtömeget védi a *communitas*, akinek nincs fundusa, abból ki van zárva. A különféle funkciók (határ, legelő, vetés, mező, gyeplő, stb) számára külön kertek létesítése (vagyis vigyázatos elkerítése) még nem tette szükségtelemmé a határ őrzését. Sokszor szerepel –a kevésbé jóhiszemű – szabály, hogy *„napfeljövete előtt vagy vacsora/napszállat után”* már senki ne mozogjon a határban (ilyenkor legeltethetett észrevétlenül a máséban!), különben jókora kövekezményekkel kellett szembenéznie.

Talaj

A talajvédelem legfőbb nagy intézménye a két- és háromnyomásos gazdálkodás, az ugar, a parlag megtartása. Ilyen rendelkezésnek se szeri se száma. A legkorábbi a feltártak közül

Gyergyóújfalu törvénye, 1581-ből: „*Ha valaki lovát vagy egyébféle barmát a csóvás parlagon pásztoroltatja vagy ráköti...3 girán maradgyon*”, vagyis ennyi bünetést fizessen. A parlagoló gazdálkodás az irtásföldeket 5—10 évig használja, azután felhagy vele, noha oltalmazza azokat, hogy be ne bokrosodják, az „*erdő fel ne vegye*”. A kétnyomásos rendszer inkább az állattartásnak kedvezett, a háromnyomásos (őszi, majd tavaszi búza, legelő) inkább a növénytermesztésnek. Az ugart háromszor is megszántották, az állatokat ridegen rajta tartották, mert trágyagyűjtés, kihordás csak kb. évi 3 hónap termésére vonatkozhatott, a föld termőerejének visszapótlására ez nem volt elég.

Víz

A közösség tagjainak ki kell venniök a részüket a csordakutak és itatóhelyek, a köpük rendben tartásából. Ugyanúgy, az árterület szabályozása nagy munkát ad, házanként kell részt venni a vízlevezető árkok, töltések, gátak, sáncok karbantartásában. A szabályozás nem mondható éppen kerettörvénynek, sokszor nagyon is konkrét: „*Az egész megye közönségesen köteles arra, hogy minden esztendőben az megyeház mellett járó folyóvíznek az árkát ássák és tisztítsák, elkezdvén a Tekerésben, a pap szénafüvének felső végén, alá az nemzetes Henter Benedek uram kertéig Kozmásfalva végénél (a Lestyánok kerti nem értván hozzá, melyet magok a Lestyánok tartoznak tartani, ásni, tisztítani.)...*” Csikkozmas megyéjének törvénye, 1608.

A csikjenőfalvai 1776. évi határozat a közösség védelmét szolgálja a gátat építő malmos emberek önzésével szemben. Szekeres János molnár négyöles malomárka úgy vétetett gát közé, hogy az Olt vize Karcfalva felé kicsapott.

Erdő

„Az erdőnek a régi székely nép életben igen nagy szerep jutott. Az erdőségek faállománya szolgáltatta az otthon óvó tetőzetét, védő falait, biztosította a tűzhely melegét, nyújtott enyhelyet az állatoknak, adott munkaeszközöket és sok termékhez nyersanyagot. Az erdő füve, lombja, makktermése a takarmányozási gondot enyhítette vagy szüntette meg. Érthető tehát, hogy a székely székek lakói terv szerint használták, minden eresztékében kimunkált, évszázadokon át épülő, csiszolódó normák szerint éltek erdeiket. Így módon teremtették meg a feudalizmus kori népi erdészeti kultúrának azokat a formáit, amelyek a felvilágosult abszolútizmus erdőóvó rendelkezéseivel egybevetve sem vallanak szégyent.” (246.)

A székely faluközösség történelmileg sok országnál korábban gondolt az erdei erőforrások védelmekor a „*maradékra*”, a következő nemzedékekre, s „*felfogtak*”, vagyis tilalmasnak minősítettek erdőrészeket, komoly bírságot róva ki a tilalom megsértőire. Mindez még a Várkonyi cikkében is leírt erdőpusztítás évszázada előtt is, előrelátással történt.

A rendelkezések olykor minden részletre kiterjednek, csöppet sem elvontak. Ozsdola (1774) szabályzata szerint pl. „*Amely új gazda épít: pincegerendának, küszöblábaknak, előfának, sodlábának, töltéscöveknek, csűrajtó-soroknak osztanak fát. És akinek a jószágát a víz mosná, annak ellenzésére cöveknek adatik cserefa, a szükséghez képest egy vagy két szál, de több nem. De ellenben kaputámasznak, kerttámasznak, fentőnek és egyéb ehhez hasonló elkerülető dolgokra fa nem adatik.*” Fűtésre csak ledölt fákat, aszuságot, ágakat szabad használni, élőfát nem. A faluközösség fáját „*vidékbe hordani és eladni*” nem szabad.

Az erdőhasználat során, ha a legeltetés és az erdővédelem között érdekellentét támad, a székely faluközösség az erdő javára hoz szabályzatot, ha a szántóföldek irtással való kiterjesztése kerül szembe az erdővel, akkor is az utóbbit védi.

Tilos: tüzet gyújtani, vadgyümölcsfát kivágni, csereszénát (lombtakarmányt) csinálni, olykor makkoltatni. Fejsze előtt „tilalomban” volt az erdő növekedvén.

Az erdőt takarítják, az aszott fa kihordható, az élőfát védi a törvény. Gyéritéskor az avast, az ősrégi, tilalmas csereserdőt szálalták, a kitermelt néhány szálát elosztották. Az osztott erdőből még a földbirtokos is csak a saját része szerint kapott, építésre. „Apróság szükségre való fát” nem adtak.

„... az ökörpásztorok... mikor a marhákkal ott járnak, meghálnak, (tölgyfán kívül) szabad legyen egyébnemű lefeküvő holt fát az falu tilalmas erdeiből vinni tűzre, fészivel el is készíteni, de az, ki nyers fát vág le, külön-külön valahány szálát vág le, minden szálért forintot maradjon, mely éppen a falué.”

A háromszéki Alsócsernáton falutörvényei, 1665.

„Mű, Árkosfalvának mostani lakosai..fontolóra vévén azt, hogy néhai őseinktől reánk maradt és nagy tilalom alatt felnevelt csere avassaink és mindennemű bükkös erdős bérceink régi törvényeinknek ellenére csaknem a végső pusztulásra jutottanak... nemcsak az épületbeli szükséges fáinkot, de még a tűzifáinkot is bajoson szerezhethők meg. Melyekre nézve, mind a mostani élő emberek hasznára, mind pedig a következő successoraink boldogságára, az erdőbeli haszonvehetés, megtiltás és megtartás végett irtuk e következő constitutiót törvényül.” Ezután 18 pont szabályozza dülőről dülőre az új tilalmas erdőt, a szabad erdőlésre maradt részeket és a komunitástól elkérhető használatokat. Jövevény lakosoknak semmi szín alatt se piacon s háztól fát eladni, a faluból ki nem szabad, még a szabad erdőből se, sem szánat, vesszőt, de még fuszulykakarót sem, mert „ezáltal pusztult el nagyobbára az erdő”. A kovácsoknak a tilalmas erdőben csak a földbe álló tőkéből szabad szenet égetni. Árkos, 1824.

Utak, infrastruktúra

A „gonosz” sár ellen „a falu közönségesen csinálják minden hidakat és töltéseket, úgy, ... micsoda formában egyez meg a falunak nagyobb része, szabadságában álljon vagy legyen. Ez cselekedetben egy vagy két sárbíró legyen, akik meglássák, mint viszik a gátat, s mint kötik, amikor a falu megegyez az ághozáson... Sártöltésbe és gátba tilalmas erdőből gátat hozni szabad ne legyen, az erdő bírsága alatt, hanem menjen...a szabad erdőbe, onnan hozzon..”. Hszéki Alsócsernáton, 1665.

A fenntartható közösség

úgy gazdálkodik, szociális biztonságról úgy gondoskodik, hogy természeti erőforrásait, környezetét e kérdések megoldásával egységben védi. Lássuk, milyen szabályokkal védi közösségét a rendtartó falu.

A szolidaritás intézményei

A koldusinspektor összegyűjti és kiosztja az adományokat, hogy a szükségét szenvedőnek ne kelljen személy szerint, megszegyenülve kéregetni. A katonasasszonynak, vagyis, aki katonának vitt urát nélkülözi a gazdaságban, heti 1 nap (!) segítség, legtöbbször erdőlés jár. Van, ahol heti egy nap „kalákát tesznek” a magukra maradt asszonyokért, árvákért, öregekért dolgozva. Jól meggondolva ez 18 %-os társadalombiztosításnak felel meg mai gondolkodásunk szerint. (Re) Ha a tolvajlásnak, rablásnak kitett ember, a kárt elszenvedő

„*egybecsengeti*” a falut, mindenkinek azonnal mennie kell segíteni, különben bottal üthetik a rablott marha nyomát.

A határbírónak járó fizetségben már a kárt szenvedett ember kárpótlása is benne foglaltatik, pl. ha a marháját elhajtották, és az „*egybecsengetett*” népek hiába keresik, annak nyoma veszik a falu határán túl, akkor a közvetlen jóvátétel helyett ebből az „önbiztosításból” kárpótolható. Formája lehet pénz is, gabona is, vagy közhely használat.

A „*kegyelemrész*” olyan embernek jár, aki a kapott nyilat, „*kifogyván erejéből*” többet nem művelheti, arról „*többet nem szolgálhat*”, ekkor a nyilat, az azévben neki járó közföld művelését kiveszik a kezéből, de „*megmaraszt a falu nála bizonyos részt táplálásra, attól tőle, míg él, semmi szolgálatot nem kívánván*”. A kegyelemrész (a nyugdíj) így mentesíti az időseket a kegyelemkenyérre jutástól.

Oktatásügy

Hosszas iskolaügyi rendelkezések (preambulum) után a marosszéki Berekeresztúr megyéjének rendtartása 1602-ből fontosnak tartja külön pontba szedni: „*2-do. Scholamestert pedig a megye fizetésére, ugyan megye akaratjából pro arbitrio suo fogadjon a praedikátor, de olyat, akit a megye is szeressen.*”

Az esélyegyenlőséget

így biztosítja hét csíkszéki székely falvak 1620 körüli rendtartása a havasi kaszálók évi használatának megújításáról: „*...Szent Lőrinc napján az foglaló felmenjen, napnyugtakor foglaljon, de senki ne kaszáljon, hogy az isteni méltóság az ünnepszegésért miellenünk haragra fel ne gerjedjen, ha pedig ez napnak előtte felmene és csak megszállana is: az havasból kivesszen.*” A kiközösítés, a legnagyobb büntetés sűrűn ismétlődő formája ez: kivesszett, vesszen ki a havasból.

Erkölc és környezet Keresztúr-fiúszékben

A belső önrendelkezés jussán megoldott problémák – megítélés, megtorlás, kirekesztés – nem rögződnek írásban. Mégis, a Matskási család levéltárában megőrződött egy 1823-ból származó vizsgálat, amelynek során a széki tisztségviselők 38 település – közte Keresztúr városa – erkölcsrendészeti statisztikáját készítik el. A garázdaság esetei: részeges, alkalmi vagy gyakori verekedő, káromkodó, végül pipázó (tűzveszélyt okozó!). Jónéhány faluban a jegyzőkönyv szerint nincs vétkes: a falu nem adja ki a tettest, magának tartja fenn az ítélezés jogát.

A tolvajokat és a prédálókat is vizsgálják, hogy kicsoda kóborló vagy orgazda, tolvaj, erdőrontó, határprédáló, végül kecskét tartó. „A falutörvények részletekbe menő szabályozással védik az erdőrontók ellen a falu erdejét.” Erdőrontásnak minősül, ha a közerdőből szántásföldet irtanak maguknak, ha fákat, erdőrészt „*aszalnak*”, ha a tilalmasból cserefát vágnak. Számolnak azzal is, hány fával dolgozó „*kalányos*” cigányt tud eltartani a falu erdeje – olykor áttelepítik őket más, erdősebb településbe. Végül a kecsketartás is az erdő elleni vétek, mivel mindent lelegetnek, már II. József erdőtvénye is óvja tőlük a faállományt. 2-3 kecskénél többet a szegények sem tarthatnak.

Végül a statisztika gondosan összeírta a hit és tisztelet nélkül élőket (a templomot kerülőket, a szüleiket nem becsülőket, a gyermekeikkel rosszul bánókat), végül a „*fékteleneket*”: az egyszer vagy több ízben megesettek, házasságrontókat, botránkoztatókat és betegségben sínylődőket is.

Biztonságpolitika

1721-ben a Székely vár alatt is volt tilalmas erdő, ha „*revolutio*” támad, legyen hová menekedni.

Végül: empátia

„A kertbírák pedig gyakorta megjárják a kerteket, és minden megjáráskor szabad legyen két zálogot meginnyá. De a több zálogot hütök szerént eladják...a bírónak. De csak akkor igyanak zálogot meg, az mikor a kertet mind eljárják, egyébiránt csak egyet.” Udvarh.széki Homoródszentpál, 1670.

Utóhangocska

Mindezeket a nyárádmonti Gegesben jegyzeteltem. Ott született adatközlő szerint Gegesben sosem voltak közös földek...

Mégis, a legelső nap estéjén a csordát váró ötvenes férfitől megkérdeztem, melyik nyiladékon lehet Csókfalva felé átmászni. „Arra, a tilalmason át”, mondta. „Mi az a tilalmas?” kérdeztem. „Nem tudom, nem tudhatom, az valami titkos dolog, titok, gondolom.”

Vásárhelyi Judit